

ישיבה ד'

יושב-ראש: דב לוין

המוטיב הסובייטי-קומוניסטי והשלכותיו על נושא השואה
בהיסטוריוגרפיה של הגולה הבאלטית

דב לוין

כמו האוקראינים, הביילורוסים והמולדאבים, גם האסטונים, הלאטבים והליטאים מהווים את המגזר המערבי של עמי ברית-המועצות, שבקרבתם התקיימו במשך שנים רבות קהילות יהודיות תוססות, עד אשר הושמד רובן המכריע בשואה הגדולה.

מאות אלפים מבני עמים אלה, ברובם ממתנגדי המשטר הסובייטי בארצותיהם, וביניהם לא מעט משתפי פעולה עם השלטון הנאצי ורוצחי יהודים, נמלטו בשלהי מלחמת-העולם השנייה ואחריה מארצות אלו מערבה. בתחילה הגיעו בעקבות הצבא הנאצי הנסוג לגרמניה, ומשם עברו רובם לאותן הארצות מעבר לים, אשר בהן היתה אוכלוסייה ניכרת מבני עמם, מאז בוא גלי הגירה קודמים, כגון ארצות-הברית, קנדה, אנגליה וכן אוסטרליה, ארצות אמריקה הלאטינית ועוד. מספר ניכר של מהגרים באלטים, ובעיקר אסטונים ולאטבים, הגיעו לשוודיה. באווירה המיוחדת ששררה אז ברוב הארצות האלה, כתוצאה מן "המלחמה הקרה" בין המזרח למערב, נתקבלו שם המהגרים הללו כפליטים פוליטיים, אשר נאלצו לנטוש את מולדתם בגין המשטר הקומוניסטי הניסטי הטוטאליטארי. על כן נקלטו רובם בקלות יחסית, מבחינה כלכלית, וקיבלו אזרחות מקומית, ואחדים אף נתקבלו לעבודה בשירות הביון כמומחים לנושא הסובייטי והמזרח-אירופי.

מאז ועד היום פעילותם התרבותית והחברתית-פוליטית עומדת בסימן המערכה הבלתי מתפשרת שהם מנהלים נגד ההשתלטות הממושכת של הסובייטים על ארצות מוצאם. בראש וראשונה, מערכה זו מסתייעת בגופים הפוליטיים הריבוניים שעדיין קיימים בעולם המערבי, כמו הקונסוליות הבאלטיות בארצות הברית, ובשדולה מקומית, המופעלת יותר ויותר על-ידי בני הדור השני והשלישי של המהגרים, שבינתיים התערו בארצות קליטתם ובמיוחד בתחום האקדמי. המערכה הפוליטית למען

החזרת העצמאות לארצותיהם מתנהלת גם באמצעות מספר רב מאוד של מוסדות תרבותיים, חברתיים ושורה ארוכה של פרסומים פריודיים ואחרים, בשפתם הלאומית או בשפת ארץ קליטתם — אנגלית, גרמנית ספרדית ועוד.¹

- בקשר לשאיפות הפוליטיות הללו ובמקביל להן מתקיים שם גם פולמוס בעניין גורלם וסופם המר של היהודים בתקופת השואה ובשאלת מעורבותם ואשמתם של העמים שבמזרח-אירופה.
- הפולמוס בחלקו מתנהל תוך הטחת האשמה הדדית בין יוצאי הארצות הללו במערב ובין אחיהם,² המייצגים במידה זו או אחרת את המימסד הסובייטי בארצות מוצאם. לא פעם מתפלמסים המהגרים בינם לבין עצמם,³ אך עיקר המחלוקת ניטשה בין המהגרים ובין היהודים — שכניהם לשעבר, אשר שרדו מהשואה הגדולה.⁴

1 כך למשל יוצא הביולטין של שירות הידיעות הליטאית "אלטה" (Elta) ב-4 השפות הבאות: אנגלית, ספרדית, גרמנית ואיטלקית; השנתון המדעי *Acta Baltica* יוצא בגרמנית; הרבעון *Journal of Baltic Studies* — באנגלית; הרבעון של *Baltiska Instituted* — בשוודית וכו'.

2 כדוגמה לפולמוס זה ניתן להביא את החאשמות ההדדיות בין אישים פרו-קומוניסטים ואנטי-קומוניסטים שבגולה הלאטבית בקנדה על הפירסום הלאטבי-סובייטי (ב-אנגלית): הניצים של דאוגאבא — מי הם? (E. Avotins, J. Dzirkalis *Daugavas* — *Vanagi — Who are they?*). בפירסום זה מוקעים לאטבים רבים שברחו למערב — כרוצחי יהודים. אחד ממשתתפי הפולמוס הוא איש הציבור אנדריאס אזרגיי-ליס (Andrius Ezergailis) הטוען, שנוכח השתיקה שגזרה על עצמה הפובליציסטיקה הלאטבית בגולה, פירסום סובייטי זה הוא היחיד בנושא זה. המאמר הודפס ברבעון *Jauna Gaida* מס' 129.

3 כך, למשל, תוקפת חסידת אומות העולם הליטאית, אונה שימיטה (Ona Šimaite), את כותבי המאמרים "שאלנה" (J. Šalnas) ו"אובייקטיביוס" ("Objektivius") (כינוי) בעיתון הליטאי היוצא בשיקאגו, *Naujienos*, שהאשימו ב-1948 את היהודים באהדה יתירה לבולשביקים, בקבלת פנים נלהבת של הצבא האדום וטענו שהיהודים הם עם כפוי טובה לליטאים וכו' וכו'. על כך ענתה שימיטה, בין היתר: "האמת היא, שהבולשביקים התקבלו בשמחה לא רק על-ידי חלק מהיהודים אלא גם על-ידי כל אותם הלא-יהודים שחיו חיים קשים ומרים בליטא, ושבאופן תמים האמינו שהמשחררים החדשים יקלו על גורלם...".

ובאשר לכפיות הטובה: "מדוע רשאים לדרוש הכרת תודה מהעם היהודי שסבל כה קשות ושמתקשה לסייע לשרידים הנכים? לדעתי, העם היהודי דווקא כן מצטיין בהכרת תודה, ואיננו שוכח במשך מאות שנים מי שעזר לבניו בשעת מצוקה...". (מתוך: אונא שימיטע, 'ליטווינער און יידן בעת דער נאצי אקופאציע', בתוך: ליטע, כרך א, ניו-יורק 1951, עמ' 1668—1670).

4 ב-1982 הותקף ד"ר י' סרייקה (Sereika) מעל העיתון הליטאי היוצא בקנדה *Teviškes Žiburiai* (להלן: אורות המולדת), על כך שהעז לפנות לבני עמו, כדי שיכירו בחומרת פשעיהם נגד היהודים. אחד הפולמוסים הראשונים, התנהל

להלן שורה של טענות הנשנות וחוזרות בהיסטוריוגרפיה של ההגירה הבאלטית. בחלקן הן משותפות ואופייניות גם ליתר המרכיבים של ה"גולה" המזרח-אירופית בארצות המערב.

1. בעבר, בין שתי מלחמות העולם וגם לפני כן, ובעיקר בזמנים כתקנם, חי המיעוט היהודי בשלום עם העמים הבאלטיים. היחסים הצטיינו בכיבוד הדדי וכן בשיתוף פעולה כלכלי ומדיני. המיעוט היהודי הורשה לקיים את אורחות חייו המיוחדים, והוענקה לו אפילו אוטונומיה תרבותית לאומית.⁵

מעל גבי העיתון הליטאי בשיקאגו *Naujienos* (ראה הערה 3), בין י' שאלנה הנ"ל לבין "הליגה נגד השמצה" שליד אירגון "בני ברית". פרטים ראה: ליטע, שם, שם.

גל חדש של כמה עשרות מאמרי פולמוס בין שני הצדדים התפרסם בעיתונות הליטאית בארצות-הברית בתגובה למאמריהם של דב לוין ('העובדות מאשימות', 8.7.1976; 'דבר מירושלים' — בחינת הנושא העדין, 4.2.1982); יעקב אולייסקי, יו"ר איגוד יוצאי ליטא בישראל (בתוך: גחלת, 15.6.1977); זכריה צ'סנה ('דיאלוג בין חרשים בטונים צורמים', בתוך: אורות המולדת, 1981). מאמרי התגובה הסתכמו בכמה עשרות. חלקם יוזכר בהמשך הדברים.

מבין הפולמוסים שהתנהלו בנושא היהודים בתוך הגולה הלאטבית, ראוי לציין בראש וראשונה את החוברת האנגלית *Latvian Jewish Relations*, שהופיעה ב-1976 בקנדה, בהוצאת הפדרציה העולמית של הלאטבים החופשיים. המחבר, י' לאיינש (J. Lejins), חבר הסיים הלאטבי לשעבר מטעם מפלגת האיכרים השלטת (עד 1940), מתפלמט עם משתתפי ספר הזיכרון *The Jews in Latvia* שהופיע בתל-אביב ב-1971, ובמיוחד עם מנדל בובה (Bobe) ומאקס קאופמן. בקיץ 1977 התנהל פולמוס בעיתון הנפוץ של הגולה הלאטבית לאיקס (Lajks) המופיע בניו-יורק, בין תושב ישראלי, אפרים גורדון, לבין ברונפלד (Bronfeld), מי שנמנה בשעתו עם לגיון הס"ס הלאטבי.

5 עד כמה רב משקלה של טענה זו בפולמוס המתנהל עם היהודים ניתן להוכיח מכך שבחוברת מאת פרונסקיס, המוקדשת למצב יהודי ליטא בשואה, מוקדשים לפירוט טענה זו 12 עמודים (ראשונים) מתוך 48 שבחוברת, דהיינו 25%: Juozas Prunskis, *Lithuanian Jews and the Holocaust*, Published by the Lithuanian American Council, Chicago 1979. כרבע מהחוברת מקדיש לנושא זה גם לאיינש (הערה 4, לעיל) לגבי יהודי לאטביה: עמ' 4—7; 17—18. עם זאת מציין לאיינש, שגם בתקופת הזוהר, כביכול, עזבו הרבה יהודים מקומיים את מולדתם לאטביה ובמקומם באו יהודים מרוסיה (בשנות ה-20 הראשונות) — תופעה שלא הוסיפה להבנה הדדית בין שני העמים (שם, עמ' 18). לטענה זו נזקק גם מתפלמט ליטאי המביא נתונים על בואם הלא-לגאלי של היהודים מרוסיה לליטא באותן שנים, ושבחלקם היו קומוניסטים או סוכנים חשאיים: P. Mačiulis, *Tauta kaltinti tegali istorine tiesa*, בתוך: אורות המולדת, מס' 37, מ-9.9.1976. מתפלמט ליטאי נוסף J. Rimkus, מציין, ש"תמיד היהודים התנשאו כלפי הליטאים". מאמרו 'Kodėl tas nelemtas antisemitizmas', התפרסם ב"אורות המולדת", נובמבר 1981. על מצבו השפיר, יחסית, של המיעוט היהודי באסטוניה — מבחינה כלכלית,

2. בתקופת הכיבוש הנאצי סבלו גם העמים הבאלטיים מבחינה כלכלית ותרבותית; הנאצים ביצעו גם בהם מאסרים, גירושים למחנות הסגר ואף הוצאות להורג.⁶

3. אמנם, חלק גדול מהיהודים המקומיים הושמד בתקופת הכיבוש הנאצי. ברם, המבצעים היו בעיקר גרמנים מ"פלוגות המבצע" (Ein-satzkommandos), הידועות לשמצה, ומיחידות אחרות.

4. במידה שבפעולות הרצח ביהודים השתתפו, בצורה זו או אחרת, בני העמים הבאלטיים, הרי היו אלה מעטים בלבד — כדי כמה עשרות, או לכל היותר — מאות אחדות.⁷ בין הללו בלטו בעיקר יסודות פליליים, טיפוסים אפלים משולי החברה ובעלי אישיות מתוסכלת.

היו ביניהם גם כאלה שעשו מה שעשו מפני שהגרמנים אילצו אותם לכך תוך איומים על חייהם. והלא היו גם יהודים שנאלצו לשתף פעולה עם השלטונות הנאציים נגד אחיהם.⁸ זאת ועוד, הנאצים התאמצו

תרבותית, ומיצוי זכויותיו הפוליטיות בדמות אסטוניה תרבותית-לאומית וכמו כן מבחינת היחסים הסולידריים עם הרוב האסטוני, ראה: Taeno Paerming, 'The Jewish Community and Inter-ethnic Relations in Estonia 1918-1940' בתוך: *Journal of Baltic Studies* מס' 3 (סתיו 1979); עמ' 241—257.

6 כך למשל מציין לאיינש (עמ' 13), שהגרמנים הרגו 10,000 לאטבים וכמספר הזה נשלחו למחנות הסגר בגרמניה. נתונים אלה לא אושרו ממקורות אחרים. מקור ליטאי מציין רשימה של 37 אישים שנשלחו למחנה ההסגר שטוטהוף (פרונסקיס, עמ' 21). במקום אחר נאמר: הבאלטים נרצחו וגורשו ביחד עם היהודים, ובמיוחד חברים או בני משפחה של לוחמי המחתרת. כ-40,000 באלטים נעצרו ונכלאו. במחנה ההסגר שטוטהוף (Stutthof) אילצו הנאצים 12,000 ילדים לתרום דם לצורך בתי-חולים גרמניים. לפחות 130,000 באלטים גורשו לגרמניה — לפי: *Total Theorie — en exposé of Genocide in the Baltic*, by Albert Kalme, edited by Walter Arm, Appletine Century Crafts Inc., New York, p. 85

7 "... אפילו בחוברות הסובייטיות, המשתדלות ל"חטט" ככל יכולתן, לא ראיתי שכותבים על יותר מ-20 ליטאים שירו [ביהודים]. אולי היו 100, אולי 200, אך איני מאמין שהיו יותר.

8 "... האם כמה מאות זו כבר כל האומה? והלא את אותם האנשים הסייעו על פני כל ליטא וכל רוסיה, וכך התקבל הרושם שהרבה ליטאים הצטרפו." (B. Ruta, 'Pora šimtu dar ne visa tauta' ('כמה מאות — עוד לא כל האומה') בתוך: אורות המולדת, מס' 37, 9.9.1976.

ובכתבה אחרת נאמר: "היהודים עצמם חייבים להבין שזו שטות גמורה להאשים עם שלם בגלל פעולותיהם של עשרות אחדות". מתוך: 'Neteisingi žydu kaltinimai' ('האשמות בלתי צודקות של היהודים'), בתוך *Naujienos*, מ-19.8.1976 (להלן: 'האשמות בלתי צודקות').

8 בתור דוגמאות לכך מביאים בדרך כלל המקורות הליטאים את ראש היודנראט בגיטו וילנה, יעקב גנס, ואת מעשיו בגיטו אושמיאנה וכד'. ראה: פרונסקיס, עמ' 19, 40.

להטיל את האשמה ברדיפת היהודים וברציחתם על גורמים מקומיים. למטרה זו הלבישו לפעמים את הרוצחים הגרמנים במדי הצבא והמשטרה המקומיים.⁹ ועוד, הנאצים הנפיקו במתכוון תעודות ומסמכים, שבהם גוללו את האשמה ברצח יהודים וברדיפתם על אנשי כמורה,¹⁰ ראשי ערים, אישים ידועים בחברה המקומית וכו'.

5. בזמן השואה ניצלו יהודים רבים בעזרת שכניהם הלא-יהודים, שהסתכנו מאוד במעשה זה. טענה זו מושמעת הן בפי מהגרים מליטא, שבמולדתם ניצלו כנראה כ-1,000 יהודים, והן לאטבים, שבארצם מספר הניצולים היהודים היה כ-200. חלק ניכר מהפירסומים העוסקים בנושא ההצלה, מביאים באסמכתה לכך סיפורים ותיאורים מפורטים של הניצולים והמצילים¹¹ וכן צילומים מהטקסים הנערכים לכבוד חסידי אומות העולם ב"יד ושם" בירושלים. בקשר לטענות על מעשי הצלה, מובאים בפירסומים גם זיכרונותיהם של אישים באלטיים שניסו, לדבריהם, להשתדל אצל השלטונות הנאציים בעד היהודים, כמו הנשיא לשעבר ק' גריניוס (Grinius), הרמטכ"ל לשעבר ס' ראשטיקיס (Raštikis), ואחרים.

6. לאור כל הנאמר לעיל, ובעיקר מבחינה עקרונית ומוסרית, אסור להטיל אשמה כוללת על כל אחד מהעמים הללו; בדרישה זו שותפים כל גווי הפזורה הבאלטית, לרבות אלה שבעצמם הצילו יהודים, כמו אונה שימייטה (Ona Šimaite), וכן גם ניצולים יהודים, שניאותו לתת מהלכים לדעתם זו בפירסומים של המהגרים.¹²

7. כמו כן לא נכון ולא צודק להבליט את תפקידן של יחידות צבא באלטיות בעריכת אקציות במקומות שונים במזרח-אירופה ובדיכוי מרידות בגיטאות שם.¹³

9 רוקאס פאטקיאויטשוס, 'Žydai ir nacių klasta' Rokas Petkevičius (היהודים והתרמית הנאצית), בעיתון *Laisvoji Lietuva*, מס' 21, מ-3.11.1977.

10 ההגמון הליטאי בריזגיס, ששמו מוזכר ב-Ereignismeldungen כאחד מאלה שמנע מציבור הכמרים לסייע ליהודים, טוען בזיכרונותיו שהנאצים כתבו זאת במתכוון: Vysk. Vincentas Brizgys, *Kataliku Bažnyčia Lietuvoje 1940-1944* (הכנסייה הקאתולית בליטא), שיקאגו 1977.

11 לאיינש מעיד על עצמו שהציל יהודי, וכן ניסו גם לאטבים אחרים להציל. ראה לאיינש (הערה 4, לעיל), עמ' 22—23; פרק המתאר את עלילות הגבורה של חסידת אומות העולם אונה שימייטה, ראה: פרונסקיס, עמ' 31—34. קטעי מכתבים של ניצולים, שם, עמ' 35—38.

12 ראה מכתבו בנושא זה של אזרח ישראלי: Kopas Beiralas, 'Mes nekaltiname tautos' ('אנחנו מאשימים את האומה') בתוך *Darbininkas*, מס' 7, מ-16.2.1979.

13 כדוגמה מובאת סידרת הטלוויזיה "שואה" (Holocaust). בנושא זה נדרשו קוראי

8. מכיוון שעברו שנים כה רבות, אין הצדקה לערוך משפ-
טים נגד יוצאי הארצות הבאלטיות, אשר נמלטו לארצות המערב
בבקשת מקלט בתום לב. בין היתר, הכוונה היא לנאשמים בשיתוף
פעולה עם הנאצים ואשר בבואם לארצות-הברית לא הצהירו בנאמנות
על מעשיהם בעבר, כדרישת החוק האמריקני. כמה מהמשפטים הללו
עוררו כידוע הדים רבים גם מעבר לארצות-הברית, כמו משפטיהם של
הנאשמים הלאטבים: מייקובסקיס (Majkovskis), דטלאוס (Detlavs),
אראיס (Arajs), הארטנר (Hartner) והליטאים: פאלציאוסקאס (Pal-
čiauskas), קאיריס (Kairys) ואחרים.

9. אין לקבל את ההאשמות המוטחות בדור האחרון על יוצאי העם
הבאלטי מצד המימסד היהודי בכלל ומצד שרידי השואה בפרט, שכן
אלה האחרונים מודרכים במידה רבה מתוך מניעי נקמנות האופיי-
ניים ליהודים ("עין תחת עין"), שלא כגישה האנושית של הנוצרים,
המטיפה לסלחנות.¹⁴ אי לכך נדרשים היהודים בכל העולם להפסיק
במפגיע את מסע ההוקעות וההשמצות שלהם נגד העמים האחרים,
שבקרבת חיו, ויפה שעה אחת קודם! שהרי בתגובה למסע הבלתי
צודק הזה הולכות ומתגברות הנטיות האנטישמיות הקיימות; כן עשוי
הדבר לאשר את הדעה הרווחת בלאו הכי בציבור על התוקפנות היהו-
דית, המוצאת ביטוי גם ביחסים של מדינת ישראל נגד שכנותיה הער-
ביות וכו'.

10. מאידך גיסא, ראוי שגם בני העמים הבאלטיים ילמדו מהיהודים
כיצד לתעד את הפרטים של אסונם הלאומי הגדול; לקיים מדי שנה
עצרות זיכרון ולהנחיל את מורשת האסון לבניהם וכו'. כן באים כמה
מבני העמים הללו בטענות אל עצמם ואל אחיהם: "מדוע שתקנו במשך
כל השנים ולא אמרנו את כל האמת?"¹⁵

הפירסומים השונים להפנות מכתבי מחאה למפיקים, לבמאים ולהנהלת חברת
הסרטים אן.בי.אס. (N.B.S). ראה כתבה מטעם לשכת האינפורמציה הליטאית
בארצות-הברית, 'Kaip Reaguoti?' ('כיצד להגיב?') ב-Darbininkas מס' 20,
מ-26.5.1976. אחד הקוראים מישראל מייחס את השרבוב המוטעה של הליטאים
לסרט *Holocaust* לסוכנים סובייטים. ראה: בייראלאס, בהערה 12.

14 מוטיבים אלו מובאים אצל י' רימקוס (הערה 5 לעיל), הטוען גם, שאם קיימת
אנטישמיות, ודאי יש סיבה לכך קודם כל בגלל היהודים עצמם, ואצל לאיינש
(הערה 5, לעיל), עמ' 17. זה האחרון נזקק, לצורך איפיון המדיניות השחצנית
וקצרת-הראות של המנהיגות היהודית, לציטוט מרשימתו של יהודי בשם אלחין
לזין (Alvin Levin) ב-Jewish Examiner.

15 אנדריאס אזרגייליס (הערה 2, לעיל), ובכתבה של העיתון הליטאי *Naujienos*

בתוך כל הטענות למיניהן חוזרים המוטיבים האלה: (א) אידיאלי-זאציה של העבר; (ב) הקטנה עד למינימום של מעורבות שלילית בשואה (רצח ורדיפות); (ג) הגדלה עד כדי גוזמה של מעורבות חיובית (הצלה, עזרה וכו'); (ד) חתירה עקבית ובלתי מתפשרת להוכחת הגורל הדומה שפקד במלחמת-העולם השנייה הן את היהודים והן את עמי מזרח-אירופה שבקרבתם ישבו. במלים אחרות: קיים ניסיון מתמיד להצגת נוסחה סימטרית של מצב היהודים ומצבם של הלא-יהודים. כל זאת לקראת הכנת רקע למעין "סולחה" בין שני הצדדים.¹⁶

וכך נכתב בעניין זה במאמר המערכת של עיתון, המייצג בעיקר את הליטאים הקאתולים בקנדה:

"התגובות של הליטאים כלפי ההאשמות מצד היהודים אינן אחי-דות. כולם תמהים על הקיצוניות הרבה שבהאשמות אלו, אך יש המגיבים בצורות שונות: יש כאלה שדוחים אותן, באומרם שהיהודים הם האשמים, שהרי הם הם שהחלו בהשמצת הליטאים, ולא היו ביניהם כלל מצילי ליטאים. [הכוונה לתקופת השלטון הסובייטי, כאשר חלק מהליטאים נרדף].

אחרים חושבים שהנושא נסגר ושהזמן יעשה את שלו, ומכל מקום אין לחזור אליו, כי אי-אפשר להעלות מתים מקברותיהם. ויש גם כאלה שנראה להם שהשמדת היהודים בליטא היא עדיין פצע בלתי-ניתן לריפוי הן בצד האחד והן בצד השני. שרידי היהדות המושמדת סובלים קשות, אך לא פחות מהם סובלים שרידי הליטאים המעונים, אשר גם יודעים לאיזה לאום השתייכו רוצחי-הם. כלומר, הפצע טרם נגלד, אך הוא לא יירפא עד שלא יטוהר. מה שנחוץ הוא תהליך טיהור שהיוונים כינוהו "קאטארזיס". כמו כן, קודם כול יש להפסיק הטחת האשמות הדדית, ובמקום זאת —

משיקאגו (19.8.1976) נאמר: "ואנחנו טרם השכלנו להוציא לאור פירסום רציני... והלא יש חומר למכביר. בוודאי ניתן יהיה להשלימו, ובוודאי גם יימצא מי שיעשה זאת — המוציא לאור". והשחה גם מאמר ראשי בכותרת 'Lietuviu Holokaustas' ('שואה של ליטאים'), בתוך: אורות המולדת, מס' 25, מ-17.6.1982.

16 לשכת האינפורמציה הליטאית בארצות-הברית הוציאה ב-1978 פירסום בשם: *Towards Understanding of Lithuanian Jewish Relations*. גם התוברת של לאיינש (הערה 4, לעיל), מסתיימת בפרק בעל כותרת דומה (למען שיתוף פעולה יהודי לאטבי), שם, עמ' 23—25.

לחפש הסבר לשאלה, למה קרתה טראגדיה כזו בליטא? הלא היהודים גרו שם בשלום במשך מאות בשנים, תוך יצירת תרבותם. מה קרה, שפרץ סכסוך כה חזק? למה פגעו היהודים בליטאים, שבזמנים ההיסטוריים העתיקים כונו בפי כותבי הכרוניקות בני אדם האנושיים ביותר (Homines Humanissimi)?"¹⁷

מסתבר אפוא, שגם בהצעה הנ"ל, המתיימרת לכאורה לחפש סיבות לאסון הגדול שפקד את יהדות ליטא — גם בה גלום רעיון הסימטריה (אם כי בניסוח אחר), אותו רעיון, שאישי ציבור, פובליציסטים וגם היסטוריונים מהפזורה המזרח-אירופית בעולם המערבי, מנסים לאכוף על ההיסטוריוגרפיה של השואה.

בחינה שיטתית של הפירסומים מוכיחה, שהמגמה להזדקק לאותה נוסחה סימטרית שהוזכרה לעיל קיימת שם בעיקר מאז שבכמה מארצות מזרח-אירופה גלש הפולמוס על רצח היהודים לפרשת הסובייטיזאציה הכפויה על ארצות אלה. כפי שנראה להלן, מגמה זו באה לביטוי מובהק בהיסטוריוגרפיה של המהגרים הבאלטים. כידוע, הארצות הבאלטיות (ליטא, לאטביה ואסטוניה) היו משועבדות במשך דורות רבים לרוסיה הצארית. בשלהי מלחמת-העולם הראשונה הן זכו לעצמאות מדינית. אולם, כדי לממש את עצמאותן וריבונותן הן נזקקו למאבק פוליטי וצבאי ממושך עם גורמים שונים, ובעיקר עם הבולשביקים, שניסו להכלילם במסגרות רוסיה הסובייטית בשנים 1918—1919.

בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב השתלטו הסובייטים בהדרגה על הארצות הבאלטיות עד שבקיץ 1940, הפכו אותן לרפובליקות סובייטיות לכל דבר וכך הן קיימות עד היום הזה, להוציא כמובן את תקופת הכיבוש הנאצי 1941—1944.¹⁸

ב-1940, בתקופת הסובייטיזאציה, מנו היהודים בארצות הללו כ-350,000 נפש, מהם: בליטא כ-250,000 (10% מכלל האוכלוסייה), בלאטביה — כ-95,000 (5%) ובאסטוניה — 4,500 (0.4%) מכלל האוכלוסייה.

היהודים היו, בדרך כלל, אזרחים נאמנים למדינותיהם בתקופה שבין

17 'Opiuojū klausimu' (לגבי השאלה העדינה), בתוך: אורות המולדת, מס' 41 מ-9.10.1980.

18 פרטים ראה: דב לוין, 'מדיניות ברית-המועצות כלפי הארצות הבאלטיות עד סוף מלחמת-העולם השנייה', בתוך: בעיות בינלאומיות, כרך יז, מס' 2 (34), סתיו 1978, עמ' כז—מג.

שתי מלחמות-העולם. אולם, זכויותיהם והישגיהם המדיניים והכלכליים הצטמצמו והלכו מדי שנה. מכל מקום, הם לא הועסקו במנגנון הממלכתי. ערב המלחמה אף התגברו בארצות אלה ההתקפות המילוליות והפיסיות נגד היהודים. לתופעות אלה ואחרות הושם קץ אחרי כינון המשטר הסובייטי שם, בהתאם למדיניות השוויון הכללית שהוכרזה לגבי כל בני הלאומים.

בעיני היהודים המקומיים נודעה חשיבות רבה לאין ערוך יותר להש-תלטות הסובייטית, מכיוון שלדעתם — האלטרנאטיבה לכך היתה אפשרות של כיבוש נאצי על כל המשתמע מזה. ואכן, לאחר שנה, כשהתמוטט השלטון הסובייטי והאיזור נכבש בידי הנאצים, היו אבידות היהודים שנותרו שם מהכבדות בכל אירופה: כ-96% בליטא וקרוב ל-100% באסטוניה! במידה רבה קרה הדבר גם בגלל העוינות הגדולה ליהודים מצד האוכלוסייה המקומית הלא-יהודית, אשר בחלקה שפכה את הדם, בחלקה עמדה על הדם ורק בחלקה הזעיר ניסתה לעזור. יחידות צבא ומשטרה מקומיות השתתפו בחיסול היהודים לא רק בארצות הבאלטיות אלא גם מחוץ להן.

לרציונות המאסיביות של היהודים בארצות אלה נתלווה בדרך כלל מסע הסתה שלוח רסן נגדם בעיתונות המקומית. אחת הטענות העיקריות המושמעות נגד היהודים ההולכים ונרצחים היתה, שהם הביאו לארצות הבאלטיות את המשטר הקומוניסטי השנוא על רוב האוכלוסייה, וסייעו באופן משמעותי לבצע את הסובייטיזאציה בכל תחומי החיים.

נימה זו תאמה מאוד את התעמולה הנאצית ה"קלאסית" בדבר ההשתלטות של ה"יודוקומוניזם" על העולם כולו. בחסות מינהל הכיבוש הגרמני קמו, על כן, גם בארצות הבאלטיות, מעין מוסדות מחקר לחשיפת "הנזק" כביכול, של הגורם היהודי. מטעם המוסדות הללו הופיעו פירסומים רבים, שבהם הובאו מימצאי ה"מחקרים" — למעשה, כתבי פלסתר ומאמרי שטנה חריפים, אשר התבססו לרוב על בליל של עיוותים חסרי שחר. ביניהם ראוי לציין במיוחד את הסידרה בת ארבעת הכרכים בשם הארכיון של הליטאים, שהופיעה בקובנה ב-1942 מטעם "לשכת המחקרים".¹⁹ רבים המאמרים בסידרה זו העוסקים בהשתתפות היהודים בזוועות השלטון הסובייטי ב-1940—1941, בחלקם של היהודים במפלגה הקומוניסטית, או במעורבותם ברדיפות

19 *Lietuvių Archyvas — Bolševizmo metai* (הארכיון של הליטאים בשנת הבולש-ביזם), כרכים 1—4, Studiju biuro leidinys, Kaunas 1942-1943.

של מוסדות הביטחון הסובייטיים נגד הליטאים, וכו'. מכל מקום, הנטייה במאמרים אלה היתה לנפח מספרים, להביא נתונים חלקיים, מגמתיים והגזמות.

- עשר שנים לאחר מכן (1952) הופיעה בברוקלין שבארצות-הברית הוצאה מחודשת של פירסום ליטאי נאצי זה,²⁰ אלא שהפעם — בצורה מתומצתת, מבוקרת ומעודנת יותר, לפחות במה שנוגע לנושא היהודי. עם זאת, מימצאים מן ההוצאה המקורית של הפירסום הזה מהווים עד היום נכסי צאן ברזל בהיסטוריוגרפיה של הליטאים בפזורתם (לרבות ה"אנציקלופדיה ליטואניקה" שהופיעה בבוסטון), ומשתמשים בהם בעי-קר כאסמכתאות בדוקות וכהוכחות חותכות במסגרת הפולמוס המתנהל בפזורה הבאלטית בנושא השואה. רבים מן המתפלמסים הבאלטים משתדלים, מסיבות פוליטיות, טאקטיות ואחרות, להקדים את יריעת הוויכוח מה-22 ביוני 1941 (תחילת תהליך הכיבוש הנאצי בארצות הבאלטיות) ל-15 ביוני 1940 (תחילתה של ההשתלטות הסובייטית על הארצות הבאלטיות), כלומר, לכלול במסגרת הפולמוס גם את שנת 1940—1941 — התקופה הראשונה של השלטון הסובייטי. בעניין זה טוען חבר הסיים הלאטבי לשעבר, י' לאיינש (J. Lejins) נגד העורכים (ביניהם מאקס קאופמן) והמשתתפים של ספר יהדות לאטביה, שהופיע בישראל (באנגלית), ואלה דבריו:

"ההיסטוריה של כל מיעוט איננה יכולה להיות מטופלת בנפרד מההיסטוריה של עם הרוב. קביעה זו מתייחסת לכל ארץ. אולם חלק מכותבי ההיסטוריה קופצים ישירות מ-1939 ל-1941, ועל-ידי כך הם שוברים את ההמשכיות של האירועים. השנה ה'גשכחת' היא אפוא חשובה ביותר. בלעדיה אי-אפשר להבין את האירו-עים שקרו לאחר מכן."²¹

נטייה דומה מבטא החייל לשעבר של ליגיון ס"ס הלאטבי, ברונפלד, בפולמוס המתנהל נגד תושב ישראל בשם אפרים גורדון מעל דפי עיתון המהגרים לאיקס (Lajks). וכך הוא כותב:

"...הבה ונתחיל לטפל בכל העניין הזה מההתחלה. כל הצרות

Lietuviu Archyvas—Bolševizmo Metai, Brooklyn N.Y. 1952 20
Latvian Jewish Relations, כבהערה 4 לעיל. 21

החלו על-ידי היטלר ומארקס ותלמידיהם. הראשון פגע ביהודים והשני — בקאפיטאליסטים. ההאשמות של כל אחד מהם דומות מאוד. שניהם טענו שיש לטהר את העולם מהיסודות ה"אשמים", ... אך ההבדל ביניהם היה, שהיטלר ותלמידיו רצו לטהר את העולם מדם מלוכלך, והמארקסיסטים — מאידיאות מלוכלכות. ... הפשעים של הנאצים חלפו לפני 44 שנים, ואילו הפשעים של הקומוניסטים נמשכים עדיין עד היום הזה. ... היחסים בין היהודים והלאטבים השתנו לא ב-1 ביולי 1941, עם הכיבוש הנאצי, כמו שחושב מר קאופמן, אלא ב-17 ביוני 1940, עם כניסת הצבא האדום לריגה, כשרוב היהודים הפכו להיות בעלי-ברית של הרוסים".²²

כך או אחרת, לנושא הקומוניסטי או הסובייטי ניתן משקל ניכר בפולמוס המתנהל בין המהגרים הבאלטים במערב ובין היהודים בנושא השואה.

מתוך הטענות וההשגות המובאות במסגרתו, יובאו להלן כמה מן העיקריות והאופייניות שבהן. כפי שנראה, רוב רובן נעות, במידה זו או אחרת, סביב הנושא הקומוניסטי או הסובייטי.

(1) יהודים כמו טרוצקי וסברדלוב (Sverdlov), שבפקודתו נרצחה, כביכול, משפחת הצאר הרוסי, וכן יהודים אנשי צ'קה (המשטרה החשאית), כמו נפתלי אהרונוביץ', פרנקל (המוזכר ב"ארכיפלג" של סולז'ניצין), קוגאן (Kogan), פירין (Firin), רפופורט (Rapoport), ברודסקי (Brodsky) ואחרים, הם אבי אבות הטומאה של הטרור האדום ושל שיטת הק.ג.ב. הנוכחית. הללו, וגם חבריהם, סייעו מקדמת דנה ועד היום הזה לבולשביקים בחיסול יריביהם. כך חוסלו בידיהם בין 60 ל-83 מיליון איש חפים מפשע, וביניהם באלטים רבים,²³ לעומת 6 מיליון יהודים שחוסלו בשואה.

(2) בשנת הסובייטיזאציה (1940—1941) היוו היהודים בין 70% ל-

22 שם.

23 ראה המאמרים של: וייצליונאס J. Vaičeliūnas, 'Kur fi' mo pradžia' (היכן תחילתו של הסרט) בתוך: *Darbininkas* מס' 24, מ-23.6.1978; ושל איגנאי-טיס V. Ignaitis, 'Faktai kaltina teisina' (העובדות מאשימות, העובדות מזכות) בתוך: אורות המולדת, מס' 34—45, מ-26.8.1976; ברונפלד, כג"ל בהערה 4.

לגבי השמות והמספרים, שלושת המאמרים מסתמכים במידה מסוימת על סולז'ניצין.

80% מחברי המפלגה הקומוניסטית בליטא — וזאת בהסתמך ישירות או בעקיפין על נתונים מסולפים שפורסמו ב-1942, תחת השלטון הנאצי, בכרך ב' של "ארכיון הליטאים" שהוזכר לעיל. למעשה, היהודים היו באותה שנה 15% בלבד מחברי המפלגה הקומוניסטית.²⁴

- (3) המוני היהודים קיבלו בהתלהבות רבה מאוד את חיילי הצבא האדום שבאו לשעבד את העמים הבאלטיים. באופן זה הביעו היהודים את הזדהותם עם הסובייטים — מצד אחד, ואת הסכמתם לאובדן החירות של העמים הבאלטיים — מצד שני.²⁵

24 במסגרת מאמר הפולמוס שלו נגד דב לוין, ד"ר פ' מאצ'יוליס (ראה הערה 5, לעיל) מעריך את שיעור היהודים במפלגה הקומוניסטית הליטאית ב-80%. מקור אחר של ההגירה הליטאית "מסתפק" ב-70% בלבד ('האשמות בלתי צודקות', בהערה 7 לעיל). יש להניח, ששני אומדנים אלה מהווים "עיגול" של הנתון 75%, המופיע לראשונה ב-1942 בכרך ב' של הארכיון של הליטאים (ראה הערה 19 לעיל), במסגרת המאמר של ד"ר א' גארמוס (*Lietuvos i jungimas (A. Garmus)* 'Maskvos diktatas — i SSSR' (סיפוח ליטא לברית-המועצות — לפי הכתבה ממוסקבה). המחבר, שהיה חבר הסיים העממי בתקופת השלטון הסובייטי, מסתמך על הדו"ח של מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית הליטאית, א' שנייצקוס (*A. Sniečkus*), בוועידה ה-5 של המפלגה ב-5.2.1941. אולם, ידיעה על כך ששיעור החברים היהודים היה ב-1.1.1941 — 15%, או 479 נפש, הובאה בעיתונות היומית של ליטא הסובייטית (לרבות היומון דער עמעס מ-21.1.1941) וכן באנציקלופדיה הליטאית (הסובייטית) הקטנה, כרך 2, עמ' 386. על החידה, כיצד נהפך המספר 15 ל-75, ולמה בכל זאת משתמשת בו ההיסטוריוגרפיה הליטאית בארצות המערב, לרבות האנציקלופדיה שלהם (*Lietuvių Enciklopedija, Boston: Mass.*) (1968, Vol. XV, p. 361, מ-12.10.1978), אולם איש לא הגיב על כך, לפחות לא בכתב. זו היא אחת הדוגמאות האופייניות לשימוש בסטטיסטיקה מעוותת מזמן הכיבוש הנאצי. כאן המקום להפריך גם את הקביעה של ההגמון י' בריוגיס (ראה הערה 10 לעיל), ש-800 מתוך 1,741 חברי המפלגה הקומוניסטית בליטא (לפני סיפוחה לברית-המועצות) היו יהודים (שם, עמ' 175). שכן, מאז אמצע שנות ה-30 (כשיעור היהודים במפלגה זו הגיע ל-53.8%), ירד משקלם בה באופן מתמיד. זאת ועוד: גם ב- *Encyclopedia Lituanica, Boston Mass. 1972, Vol. II, p. 527* נאמר ש"עד 1939, מספר החברים במפלגה הקומוניסטית הליטאית שבמחתרת היה כ-600 איש [דהיינו, שני שלישים מחמספר הכולל של החברים]. אולם כ-1/3 מהם בלבד היו בני הלאום הליטאי".

באשר ליהודי לאטביה: לאיינש (הערה 4, לעיל) מסכים לעמדתו של החוקר ד"ר יצחק מאור, שמספר היהודים במפלגה הקומוניסטית המקומית היה קטן מאוד, עם זאת מציון לאיינש, שמספר האוהדים היהודים ואנשי הפריפריה היהודים של מפלגה זו היה רב מאוד (שם, עמ' 9).

25 כך, למשל, טוען איגנאיטיס במאמרו (הערה 23, לעיל), והשווה גם לאיינש, עמ' 18—19. כדי לבדוק באיזו מידה חלו תמורות בהיסטוריוגרפיה הבאלטית בהצגת

כאשר נכנסו הסובייטים לריגה, ב-17 ביוני 1940, "לא נראו שום פנים מאושרות בקרב הלאטבים, אלא בקרב היהודים שמילאו באלפיהם את הרחובות וקיבלו בשמחה את הקומוניסטים. . . היו אלה אזרחים לאטבים שחגגו את חורבן מדינתם. . . אירועים דומים היו בוילנה שבליטא, שם דרשו היהודים את סיפוחה של ליטא לברית-המועצות".²⁶

(4) היהודים גם השתלבו מיד במנגנון הממלכתי (עד אז לא היתה להם שם דריסת רגל), ועל-ידי כך הם תפסו את המשרות החשובות של הפקידים במפעלים הלא-יהודיים. כמו כן טוענים שהיהודים נהפכו למנהלים של המוסדות, בתי-המסחר והמפעלים המולאמים.²⁷ במיוחד יצא הקצף על ההתרכזות היתירה של פקידים יהודים בכירים במשרדים הממשלתיים, עד לדרג המיניסטריאלי. גם בנושא זה מסתמכים עד היום על הנתונים המעוותים שפורסמו בשעתם בחסות הכיבוש הנאצי.²⁸

טענה זו, ראוי להשוות את שלוש הגירסאות הבאות (מפרקי זמן שונים), המתייחסות לקבלת הפנים לצבא האדום בבירת לאטביה, ריגה:

א. בספר הגרמני *Das Jahr des Grauens* (שנת הזוועות) מאת פ' קובאלאוס-קיט (Kovalevskis), או' נוריטיס, (O. Noritis), מ' גופפארס (M. Goppers), שהופיע ב-1943 בריגה, בהוצאת "Zelta Abele", נאמר: "... יהודים, בולשביקים, מסיתים בלתי-ליגאליים ויסודות אפלים אחרים— היו אלה שקיימו את קבלת הפנים המרשימה עבור ידידיהם הבולשביסטים. באמצעות שלטים שנכתבו בשפת מולדתם החדשה והגדולה דרשו היהודים את סיפוח לאטביה לברית-המועצות. החזיקו חחרו אחריהם הפרחחים והשיכורים...".

ב. בספרו של זאניס אונמאס *Karogs veija — Karo lajka atminas (Zanis Unmas)* (תחת הדגל הקרבי— זיכרונות מתקופת הלחימה), שהופיע ב-1969 בהוצאת *Latviju Gramata*, מובא התיאור הבא: "... מבתי הכלא משתחררים כמה קומוניסטים שנשפטו קודם לכן ולכבודם נערכה הפגנת שמחה. בהפגנה השתתפו חלק מיהודי ריגה וכן רוסים ולאטבים, שהוציאו אותם ישר ממקומות העבודה כדי שייצאו לרחובות ויצעדו לשגרירות הסובייטית ולבית הממשלה...".

ג. הגירסה השלישית, המאוחרת ביותר, מובאת בתוך הספר של אדגארס דונדורפס *Karla Ulmana dzive (Edgars Dusndorfs)* (חיוו של קארליס אולמאניס) בהוצאת *Daugava*, 1978. בספר זה כתוב כדלהלן: "... לקבלת פני הטאנקים הסובייטים התקבצו בערך 2,000 איש. רובם הגדול היו רוסים ריגאיים, שחגגו את יום איוואנוב (הקדוש). רובם היו שיכורים. אירגנו אותם 300 הטכנאים הסובייטים שהגיעו ללאטביה בהתאם להסכם על בניית הבסיסים הסובייטיים בארץ זו...".

26 אירועים אלה משתקפים גם ביומון וילנער טאגבלאט מ-23 ביוני 1940.
27 לא בכדי כותב ברוח זו ההגמון בריזגיס בזיכרונותיו: "כמו כל מנהלי המוסדות והחנויות, גם במחלקת הנכסים של עיריית קובנה, הפקיד הראשי היה יהודי" (הפנסיה הקאתולית בליטא, כמובא בהערה 10 לעיל).

28 ואכן, בעמוד 43 בחוברתו של הכומר הליטאי ד"ר פרונסקיס (ראה הערה 5, לעיל)

(5) מוסדות הביטחון הסובייטיים בארצות הבאלטיות (נ.ק.וו.ד. ו-ג.ק.ג.ב.) היו מאוישים (לפחות בדרג העליון) בעיקר ביהודים.²⁹ יתירה מזו, פונקציונרים יהודים אחדים (בדרך-כלל חוזרים בעניין זה רוב המתפלמסים על 20 השמות, בערך, שפירסמה בזמנו התעמולה הנאצית)³⁰ סייעו לשלטונות הסובייטיים בביצוע מאסרים, עינויים והג- ליות המוניות של האוכלוסייה הבאלטית; במשך שנת 1940—1941

מובאים הנתונים הבאים: "מתוך 94 פקידים שבמיניסטרוני לתעשייה — 48 (51%) היו יהודים. המנהלים, המפקחים, היועצים המשפטיים והרפרנטים היו יהודים. ואילו הליטאים החזיקו משרות כגון: מזכירים, שליחים וחשבונאים. היהודים היו 70% של הפקידות הבכירה במיניסטרוני לתעשייה; הליטאים — 30%. בדרגים הנמוכים היו היהודים 10%, והליטאים — 90%." כאסמכתא לכך מביא המחבר את מהדורת הארכיון של הליטאים אשר הופיעה בברוקלין ב-1952 (הערה 20 לעיל), מבלי לציין שמקור הנתונים הללו הוא במהדורה הראשונה של הפרסום הזה, שהופיעה ב-1942 בחסות שלטונות הכיבוש הנאציים (ראה הערה 19, לעיל). בהסתמכו על מקורות אלה ואחרים מציין גם ד"ר פרונסקיס את שר הבריאות, ד"ר קוגאן, ואת השר לתוצרת מזון — אליהו בילוויץ.

שמות ונתונים אלה מופיעים גם במאמר הפולמוס של י' ואלדאיכיס (J. Valdaikis) 'אכן העובדות מאשימות' ('Taip faktai kaltina') בתוך: אורות המולדת, מס' 31, מ-29.7.1976. למעשה אלפרוביץ' כיהן כסגן שר, ואילו שלושת השרים כיהנו בפרקי זמן שונים זה מזה. גם הנתונים הסטטיסטיים על משרד התעשייה רחוקים מאוד מלהיות מדויקים.

29 לשם אימות קביעה זו מובאים בהיסטוריוגרפיה הליטאית הנתונים הבאים: במנגנון הנ.ק.וו.ד. בקובנה שירתו בדרג הבכיר: 50% רוסים, 40% יהודים ו-10% ליטאים. על כך ראה: ד"ר פרונסקיס (הערה 5, לעיל); ואלדאיכיס (הערה 28, לעיל). בהמשך מובאת אצל ואלדאיכיס הקביעה הבאה: "... לאחר מכן, כשממוסקבה הגיע היהודי הרוסי גלאדקוב, היו במרכז נ.ק.וו.ד. יותר מ-100% יהודים. אני אומר יותר מ-100%, שכן יהודים נוספים הגיעו ממוסקבה (כמו רבינוביץ'), כדי לשכלל את אופני העינויים והרציחות של הקורבנות" (שם, שם).

30 אחד מריכוזי השמות הגדולים ביותר מובא במסגרת המאמר של י' פרי (י' פרונסקיס?) 'Okupantu kolaborantai kitur neieškomi' ('את משתפי הפעו- לה עם הכובשים אין לחפש במקום אחר'), בתוך: *Darbininkas* מס' 27, 14.7.1978. בנוסף ל-20 שמות של אנשי נ.ק.וו.ד. יהודים, מובאים כאן כמספר הזה "פוליטרו- קים" יהודים, ששירתו בצבא הליטאי הסובייטי וכמה עשרות שמות של יהודים שפעלו ב-1940/41 במסגרת השלטון הסובייטי בליטא כפקידים בכירים, כפונקציו- נרים רמי מעלה, כעיתונאים בכירים וכו'. רובם מופיעים באותה צורה משובשת כפי שפורסמו לראשונה בכרכים של הארכיון של הליטאים בתחילת שנות ה-40 תחת הכיבוש הנאצי. ללא ספק, גם רבים מיתר המתפלמסים משתמשים בשמות מהמקורות המפוקפקים הללו. אחר מהם, ד"ר פרונסקיס, אף נזקק לזיכרונותיו של מנחם בגין (לילות לבנים), שם כתוב שחוקר הנ.ק.וו.ד. שטיפל בו בכלא לוקישקי בחילנה היה יהודי (שם, עמ' 14).

בין ראשי הנ.ק.וו.ד. נזכרים כיהודים שוסטין, זעבין ואחרים.

(בעיקר ביוני 1941, סמוך לפלישה הנאצית), אך גם לאחר-מכן, כשהצבא האדום חזר לארצות אלה ב-1944.³¹ אי-לכך הם נהפכו למסייעים אפק-טיביים של מה שמכונה "הטרור האדום הקומוניסטי".³²

(6) יהודים שנמלטו מליטא, לאטביה ואסטוניה, בקיץ 1941, איישו את הדיוויזיות הלאומיות הבאלטיות בצבא האדום, ובכך סייעו לסובייטים לחזור ולכבוש מחדש את הארצות הללו ב-1944.

מספר הלוחמים היהודים הגבוה בדיוויזיות אלה, שהיה מעבר לשיעורם באוכלוסייה הבאלטית — בהשוואה למספרם הזעום של הליטאים, הלאטבים והאסטונים, משמש גם הוא הוכחה מצד בני ההגירה הבאלטית שעמיהם לא נטו להשתלב במאמץ המלחמתי הסובייטי, אשר אחת ממטרותיו היתה — השתלטות חוזרת על ארצותיהם.³³

(7) פרטיוזאנים יהודים "אדומים" ³⁴ "שדרו" איכרים שלוים בכפרים

31 כדי להוכיח את גירסתו על תפקידם האכזרי של היהודים כלפי הליטאים, מביא ד"ר פרונסקיס בחוברתו, בעמ' 14 (ראה הערה 5, לעיל), קטע מספרו של אבא גפן (צעיר יהודי ששרד מהשואה בליטא בהסתתרו בכפרים וביערות), שבו מודה הלה בהסגרת 100 ליטאים לידי השלטונות הסובייטיים ובמתן סיוע למאסרם של 40 נוספים. אולם ד"ר פרונסקיס אינו מציין: (א) שהדבר אירע בשנת 1944, לאחר שיבת הצבא האדום לליטא הריקה מיהודים; (ב) שנגד הליטאים הנ"ל היו הוכחות חותכות על שיתוף פעולה עם הנאצים, כולל רצח יהודים.

32 להלן קטע מאחד הפירסומים הראשונים ברוח זו, תחת הכותרת 'Židu patiesā seja' ('הפרצוף האמיתי של היהודים'), שהתפרסם ב-13.8.1941 (כשבועיים אחרי כניסת הנאצים), בעיתון הלאטבי *Zemgale* (גיליון מס' 1), ואשר השלכותיו עדיין קיימות במידה מסוימת בהיסטוריוגרפיה הבאלטית בגולה:

"תקופת הטרור העקובה מדם של החיות האדומות פתחה את העיניים והראתה בצורה ברורה שהללו אינם זאבים, דובים או אריות או חיות טרף אחרות, אלא יהודים... האם חייב היה עמנו לעבור את כל הזוועות רק משום שבראש הצ'קא עמד יהודי בעל אופי של חיה טורפת? האם זה מקרה יוצא מהכלל? לא ולא! אין הדבר כך. שכן כל יהודי משתייך לכנופייה חשאית ולארגון חשאי שמטרתו לתפוס את העולם כולו... הרב רש"י אמר: 'הטוב שבגויים הרוג'. באמיתותן של מלים אלה נוכחנו בעצמנו, במהלך השנה תחת שלטון הדמים של הטרור היהודי הקומוניסטי."

33 בלוח הסטאטיסטי, שבו מובא פירוט של 60,000 הקורבנות האסטוניים כתוצאה מהשלטון הסובייטי בארצם ב-1940/41, נכללים גם 33,000 האסטונים שגויסו (בעל כורחם?) לצבא האדום. למעשה נשלחו אלה לעבודות פרך בפנים ברית-המועצות ושם סבלו אבידות כבדות. לפי: *Estonia — Past and Present*, Estonian: Information Center, Stockholm 1952, p. 2.

34 אם מתוך בורות או שרירות לב מתעלמים הטוענים מהעובדה, שרוב הפרטיוזאנים הללו היו יהודים צעירים מכל השכבות והגזונים הפוליטיים, שנמלטו מהגיטאות לשורות הפרטיוזאנים הסובייטים, בהיות אלה היחידים (מבין כל הכוחות שפעלו

ליטאיים, לאטביים ואסטוניים וכן גרמו "פרובוקציות", שכתוצאה מהן הגיעו לכפרים "יחידות עונשין" גרמניות, ורצחו את תושביהם החפים מפשע.⁸⁵

- (8) כתוצאה מהמאסרים, העינויים ההגליות ויתר הרדיפות שברצו נגד האוכלוסייה הבאלטית בידי שלטונות הכיבוש, נספה מספר גדול מאוד של אסטונים לאטבים וליטאים. על כן טוענים, שלמעשה היתה זו השואה של העמים הבאלטיים. יתר על כן, השואה של הבאלטים נמשכה הרבה יותר זמן מהשואה של היהודים: שהרי גם לאחר מה שמכונה "הכיבוש הסובייטי השני" ב-1944 (מה שהיה עבור היהודים המעטים ששרדו שם — שחרור), נמשכו בקרבם ביתר שאת המאסרים וההגליות וההוצאות להורג של יסודות לאומניים ואחרים, כולל משתפי פעולה עם הנאצים וקבוצות מתמרדות נגד השלטון הסובייטי. בהקשר לכך מועלית גם הטענה, ששיעור הקורבנות של העמים הללו משתווה מבחינה מספרית (אם לא למעלה מזה) לממדי השואה של היהודים הבאלטיים.

טענות מסוג זה מתפרסמות בהיסטוריוגרפיה של המהגרים לגבי כל הארצות הבאלטיות, ללא קשר למספר היהודים שנרצחו בהן (אס-טוניה — כאלף יהודים,⁸⁶ ליטא — כמאתיים אלף יהודים).⁸⁷

ביערות) אשר הסכימו לקבלם. עד כמה נושא הפרטיזאנים היהודים ומורדי הגיטאות מתקשר אצל המהגרים הבאלטים עם הגורם הקומוניסטי-סובייטי, ניתן ללמוד משתי הידיעות הבאות, שהתפרסמו בעיתונים שלהם בקשר למרד בגיטו וארשה: (א) מפקד המרד, מרדכי אנילביץ', היה מעורב כבר בוילנה בפעילות קומוניסטית. (ב) בימי מרד גיטו וארשה הונפו שם שני דגלים: יהודי ובולשוויקי.

35 בקשר לכך מועלית הפרשה המכונה "הטראגדיה של פירצופיס" (Pirčiupis). הכוונה לכפר בשם זה במזרח-ליטא, שהגרמנים רצחו 200 מתושביו לאחר שפרטי-זאנים "אדומים", בפיקודו של היהודי ג' זימאן, שהו בו (לפי: י' ואלדאיקיס, 'אכן העובדות מאשימות', הערה 28, לעיל).

36 באחד המחקרים שערך חוקר אסטוני בארצות-הברית מובאת ברוח זו הקביעה, ששיעור האבירות של העם האסטוני בתקופה 1939—1949 (תקופה של 10 שנים), עולה פי כמה על זה של המיעוט היהודי באסטוניה באותה תקופה. לדבריו נרצחו רק 25% מהיהודים (טנו פרמינג, הערה 5 לעיל).

37 הכוונה ליהודים מקומיים בלבד. יחד עם יהודים מארצות חוץ שנרצחו בליטא, מגיע מספר כל הנרצחים היהודים שם לכדי רבע מיליון בערך, ולכך מתייחס מאמר ראשי בעיתון הליטאי אורות המולדת (מס' 25, מ-17.6.1982) לאמור: "אומרים שבליטא הושמדו כרבע מיליון יהודים; זאת מודיעים בהרחבה בכל מיני פרסומים, אולם, על כך שהכובש הסובייטי השמיד כחצי מיליון ליטאים — אין מדברים בעיתונות הנפוצה. בעוד שלגבי השואה היהודית לא נמנעים מלהאשים את הליטאים, הרי שלגבי השואה הליטאית, לא נזכרים שמות של יהודים".

(9) העובדות שהובאו לעיל הן הן שקבעו את טיב היחסים בין העמים הבאלטיים ובין היהודים "שלהם" בתקופת הכיבוש הנאצי, לאמור: "במידה שהיו רציחות שהשתתפו בהן אי-אלו ליטאים, הרי זה קרה קודם-כול כשהקומוניסטים היהודים החלו ראשונים להשמיד ליטאים. . . תפקידם של היהודים בהשמדת הליטאים בעת הכיבוש הסובייטי היה כבד וכואב עד כדי כך שבהתחלף התנאים — הדבר גרם ריאקציה שיש להצטער עליה. . . זו היתה טראגדיה הדדית, שאף אחד מהצדדים אינו יכול להתגאות בה".³⁸

אמנם, בלהט הפולמוס יש גם המעלים ספיקות אפילו בקביעה פשרנית זו, כמו הטענה ש"המספר היחסי של הלאטבים שיצאו להקביל בברכה את פני הצבא הגרמני היה קטן לאין ערוך לעומת המספר היחסי של היהודים שיצאו להקביל את פני הצבא האדום שנה לפני כן". או: מספר היהודים שלקחו חלק בפעולות שונות נגד הלאטבים ב-1940 — 1941 היה "גדול בהרבה, לעומת מספר הלאטבים שהשתתפו באקציות נגד היהודים בתקופת הכיבוש הגרמני".³⁹

(10) מתוך כלל הטענות, שמקצתן הובאו בזה, מסתברת כמעט מאליה אותה הנוסחה הסימטרית הנזכרת כבר לעיל ואשר תמציתה היא בערך זו: (א) שני הצדדים (דהיינו: העמים הבאלטיים והיהודים שגרו בתוכם) סבלו במלחמת-העולם השנייה אבידות כבדות מאוד; (ב) העמים הבאלטיים סבלו בעיקר מצד הגורם הסובייטי הקומוניסטי ואילו היהודים — בעיקר מצד הגורם הגרמני-נאצי; (ג) בשני הצדדים באו לידי ביטוי שלילי מעשיהם של יסודות שפלים מעטים משולי החברה — אלה שיתפו פעולה עם הקומוניסטים בהשמדת האוכלוסייה הבאלטית, ואלה שיתפו פעולה עם הנאצים בהשמדת האוכלוסייה היהודית; (ד) התוצאה, אם כן, תיקו לבל.

מכאן מגיעים למסקנה נוספת: היות ששני הצדדים חיו בשלום מאות בשנים ובתקופת המלחמה סבלו אבידות כבדות — מדוע שלא יחתרו אלה גם אלה להידברות מחודשת לקראת התזרת היחסים שמלפני השואה, שפגעה בשני הצדדים בזמן המלחמה? כמובן, הדבר דורש קודם-כול לשכוח את מה שקרה בין שני הצדדים במלחמה ולראות

38 מתוך "Jie mus kaltina" ('הם מאשימים אותנו'), מאמר מערכת באורות המולדת, מס' 22, מ-27.5.1976. המאמר הזה מתייחס בעיקר להאשמות שהועלו במאמרו של דב לויין ב-*Journal of Baltic Studies*, כרך 4 מס' 4.

39 לאיינש (כמובא בהערה 4), עמ' 20.

את הדברים הללו כמעין אפיזודה טראגית אפלה. הדבר ניתן להיעשות עתה יותר מאשר בעבר, וזאת משום שהזמן עצמו כבר ריפא במידה מרובה את פצעי העבר, ובעיקר בגלל שנגד שני הצדדים גם יחד, הנמצאים בחיק "העמים החופשיים", ממשיך היום לאיים "האויב המשותף, הוא הטוטאליטאריזם הסובייטי שעדיין לא הודבר".⁴⁰

עד כאן הטענות העיקריות המושמעות בפולמוס של העמים הבאלטיים נגד היהודים, אשר מתייחסות כך או אחרת לנושא הסובייטי-הקומוניסטי והמוליכות לנוסחת הסימטריה על כל המשתמע מכך. לא ייתכן לסיים פרק זה מבלי להצביע על כמה תופעות לואי, שהסתמנו לאחרונה במהלך הפולמוס וסביבו תוך-כדי הצגת הטענות הללו.

הכוונה קודם-כול להתייחסות היתירה הנודעת בתוך פירסומי הגולה הבאלטית אל התביעות המשפטיות המתנהלות נגד יוצאי גולה זו בצפון-אמריקה בגין מעשים שלהם הקשורים בשיתוף פעולה עם הנאצים. אחת הטענות הנפוצות שלהם היא, שחומר הראיות של התביעה מבוסס לא פעם על מסמכים סובייטיים שטיבם מפוקפק מאוד. לפי דעתם, מוסדות המשפט האמריקניים "נופלים לא פעם במלכודת שטמנו להם הסובייטים".⁴¹

לעומת זאת אין עורכים באמריקה ובקנדה משפטים נגד משתפי הפעולה עם הקומוניסטים בביצוע פשעים כבדים נגד אנשים חפים מפשע במהלך ההתחקות והחיפושים אחרי פושעי מלחמה. ראוי על כן "לחפשם לא רק בין הנאצים לשעבר, אלא גם בשורות הגסטאפו האדום שהגיע לקנדה גם דרך מדינת ישראל".⁴²

על אף ההסתייגות המקובלת בדרך כלל בחוגי ההגירה, שלא לתת

40 מתוך: 'אומה מואשמת' ('Kaltinamaja tauta'), מאמר מערכת של אורות המולדת, מס' 29, מ-15.7.1976. הרברים מתייחסים בעיקר למאמר 'העובדות מאשימות', שפירסם דב לוין בגיליון הקודם של עיתון זה.

41 A. Gečys, "Teisingumo departamente nori sustabdyti iškeltas bylas prieš lietuvius" (ב'משרד המשפטים רוצים לסגור את התיקים שנפתחו נגד ליטאים). לפי כתבה זו כבר נפגשו חוגי מהגרים עם ניל מ' שר (Neil M. Sher), ראש "המשרד לחקירות מיוחדות" (Office of Special Investigation) ודנו עמו בנושא הפסקת ה"חטטנות" נגד המהגרים.

42 תביעה זו מפי המהגר הלאטבי א' זמנייקס (Zemnieks), הושמעה בתגובה למאמרו של מורטון שולמאן (Morton Shulman) בעיתון *The Toronto Sun*, מ-7.12.1976, על אודות 45 פושעי מלחמה מאסטוניה ולאטביה המתגוררים בקנדה. לפי: אורות המולדת, מס' 1, מ-6.1.1977; והשחה גם את המאמר של 'פר', המוזכר בהערה 30 לעיל.

אמון במידע ממקורות סובייטיים ישירים⁴³ ועקיפים⁴⁴ הרי לא פעם מסתמכים עליהם במסגרת הפולמוס על גורל היהודים הבאלטיים בשואה. בדרך כלל, המדובר באותם נושאים שהן הסובייטים והן המהגרים מעוניינים להדגיש (מסיבות שונות) כגון: הצלת יהודים בשואה, ואחוות העמים ששררה בין כל הלאומים המקומיים תחת הכיבוש הנאצי;⁴⁵

43 בהתייחסו למאמר 'השתתפות יהודי ליטא בלחימה נגד הנאצים' שהתפרסם ברבעון *Journal of Baltic Studies* (מס' 4, חוברת 4, 1975), כתב ב-12.7.1976 למערכת רבעון זה ג'ון פ' קאזדוב (Cazdow) מ-Kent State University כדלהלן: "השימוש במקורות סובייטיים הוא מפוקפק ביותר בכל הנוגע לאירועים של התקופה, והדבר מקשה ופוגע במחקר הרציני".

44 במסגרת הפולמוס הממושך המתנהל מעל דפי העיתון הקנדי הליטאי אורות המולדת הטיל פראנאס צ'פנאס (Pranas Čepenas) דופי במהימנותם של שלושה היסטוריונים ישראלים: פרופ' דוד פיינהאוז, פרופ' אבא סטראז'אס וד"ר דב ליון, וזאת בגלל הנימוקים הבאים:

"ההיסטוריונים היהודים הללו היו או חברי המפלגה הקומוניסטית או נציגי האידיאולוגיה הזאת, או קיימו שיתוף פעולה הדוק עם השלטון של רוסיה הסוביי-טית", "Ar kalta tauta del žydu naikinimo?" שם, מס' 14 מ-7.4.1977. תגובתו של דב ליון, המפריכה טענה זו עקרונית ועובדתית, התפרסמה בעיתון זה, מס' 21 ב-26.5.1977. כ-6 שנים לאחר מכן סירב עורך אותו עיתון, ד"ר פ' גאידה (P. Gaida), לפרסם במסגרת אותו פולמוס את מאמרו של יהודי ליטאי, ליאוניד אולשוואנג, החי בבון (גרמניה המערבית), עם אשתו הליטאית—חסידת אומות העולם. במאמרו זה, בעמ' 9, מובא בין היתר, הגילוי הבא: במסגרת תערוכת הטרור האדום שנפתחה בעיר קובנה בעת הכיבוש הנאצי, הוצגו צילומים רבים של גוויות מרוטשות בצורה זוועתית. בהסבר לצילומים הללו נאמר, שאלה הם קורבנות הנ.ק.וו.ד. הסובייטי ושל עוזריהם היהודים. ... במשך הזמן התגלה, שהגוויות הן של קבוצת יהודים קובנאים, שעונו למוות בצורה סאדיסטית ביותר בידי ליטאים מקומיים בחצר של מוסך "Lietukis". אין לדעת אם גילוי זה או אחר גרם לעורך לדחות את המאמר. מכל מקום, במכתבו לבעל המאמר מ-16.11.1982 נימק העורך את הסירוב גם בכך ש"הליטאים ידחו את מאמרו רק משום שאתה היית קצין בצבא הסובייטי" (צילום ממכתב זה נמצא בארכיון "יד ושם" בירושלים). מאמרו של אולשוואנג התפרסם בסופו של דבר ב-*Der Spiegel* מס' 17 (1984), עמ' 123—126.

45 פראנאס צ'פנאס (ראה הערה 44) מסתמך במאמר הפולמוס שלו באורות המולדת מס' 13 מ-31.3.1977 על מובאות מספרים של היסטוריונים ליטאים קומוניסטיים כמו א' ראקונאס, להוכחת התיזה על היחסים הטובים ששררו בתקופת הנאצים בין הליטאים ליהודים. במאמר זה, וכן ברבים אחרים, נזכר ספרה של חסידת אומות העולם, ס' בינקיינה לוחמים ללא נשק, שיצא לאור בוילנה הסובייטית. בספר זה גלום חומר על כ-600 יהודים שניצלו בידי הליטאים. S. Binkiene, *Ir be ginklo kariai*, Vilnius 1967 (Ch. Lifšicaite, ed.)

הוקעת המנהיגות היהודית בגיטאות; ⁴⁶ הבעת ספק במהימנותם המדעית של חוקרי השואה בישראל. ⁴⁷

מאידך גיסא, מסתמנת לאחרונה בהיסטוריוגרפיה הבאלטית מעין נטייה לכיוון גישה זהירה יותר וחריגה ממוסכמות שמקורן בתקופת הכיבוש הנאצי. לגישה זו יש גם אי אילו השלכות על אופן הצגתן של תופעות אחדות הנוגעות לאוכלוסייה היהודית. כך, למשל, ההגמון הליטאי י' בריזגיס (J. Brizgys), היושב בארצות-הברית, מגלה בספרו האחרון הבנה רבה יותר וצדדים שונים של ההתנגדות היהודית ב"שנה הקריטית" (1940—1941) לעומת התבטאויותיו בארכיון הליטאים, שהופיע, כאמור, בליטא ב-1942 בהשראת המינהל הנאצי. להלן כמה קטעים מספר זה:

"אי-אפשר להגיד שיהודי ליטא היו פרו-קומוניסטים. בין שני העמים שררו יחסים טובים. . . .

עם כניסת הרוסים שמחו היהודים, שמעתה יהיו מוגנים מפני סכנת הנאצים הגרמנים. . . . אך לא יהיה נכון להגיד שכל יהודי ליטא השתתפו באירועי השמחה שפרצו באותם ימים. . . . הרבה יהודים לא הסתירו את כעסם על המפגינים הנלהבים, שהרי יהודי ליטא גם הם העדיפו לחיות בחופש — ולא בליטא הכבושה בידי הרוסים.

אף-על-פי שלמפקד נ.ק.וו.ד. נתמנה יהודי, שהובא מאי שם ושקרא לעצמו גלאדקוב (Gladkov), בכל זאת נעצרו בימים הראשונים ביחד עם הליטאים גם יהודים רבים, וללא חקירה נכלאו בבתי-כלא. חלקם גם גורשו לרוסיה ואולי גם נרצחו. בעת ההגליות והרציחות ההמוניות שהתקיימו בכיכרות העיר קובנה אורגנו הילולות שמחה וריקודים.

הליטאים נזכרים שראו שם גם יהודים. היה זה בימים 14—16

46 במאמרו של פ' צ'פנאס, מועלית על נס הביקורת של ההיסטוריון הסובייטי-הליטאי פ' שטאראס (P. Staras), על ספרם של צבי א' בראון ודב לוין (תולדותיה של מחתרת). נאמר שם, שהם הצניעו את התפקיד השלילי של המימסד היהודי בגיטו לגבי אנשי עבודה וצעירים יהודים שרצו לצאת ליערות ולהילחם בשורות הפרטיזאנים. כמו כן מובלטת במאמר הוקעתו של שטאראס הנ"ל את השוטר היהודי מגיטו וילנה, אחרבוך, שהיה חבר בית"ר. באותו מאמר נמתחת גם ביקורת על ראש היודנראט של גיטו וילנה, יעקב גנס.

47 ראה תחילתה של הערה 44 וכן הערה 42, לעיל.

ביוני 1941, כשכל הליטאים עברו חוויות זוועה. אבל מתעלמים מהעובדה, שבהגליות אלו השתתפו גם ליטאים. ברציחות ההמוניות שבוצעו בידי הרוסים בראשית המלחמה נספו גם יהודים. נכון, שברציחות אלה השתתפו במקרים רבים יהודים, אבל אי אפשר להכחיש שגם ליטאים השתתפו, אלא שבציבור הליטאי הם לא הוכרו כליטאים.

כשם שאי אפשר להגיד שעבור כל מה שעשו הבולשביקים אשמים הליטאים, כך אי אפשר להגיד שעבור כל מה שעשו הבולשביקים אשמים היהודים. גם יהודים וגם ליטאים התמסרו לרוסים הקומוניסטים, אך אלה ואלה היו מעטים ביותר⁴⁸.

בנוסף לציון העובדה שגם יהודים סבלו, נאסרו ונרדפו⁴⁹ בתקופת השלטון הסובייטי, שוב לא מתעלמים לגמרי בהיסטוריוגרפיה הבאלטית גם מהגלייתם של למעלה מ-12,000 יהודים באלטיים לסיביר⁵⁰. גישה זו אופיינית במיוחד לחוקרים ולהיסטוריונים באלטיים בני הדור הצעיר, שנולדו או גדלו בעולם החופשי. עד שהללו ישפיעו על ההיס-

48 מתוך ספרו של י' בריזגיס, הכנסיה הקאתולית בליטא (הערה 10, לעיל), עמ' 174—176 (מקוטע).

49 בספר, שכתב בארצות-הברית פאיאוויס ג'אביס (J. Pajaujis-Javis), *The Genocide in Lithuania, New York 1981*. לא מוזכר אפילו שם יהודי אחד בכל הנוגע לעינויי האסירים הליטאים והריגתם. מאידך גיסא מוזכרים גולים יהודים מליטא שהוגלו לסיביר (פעם אחת בלבד).

50 לפני כ-20 שנה הוציאה הנציגות הליטאית בניו-יורק כרך ובו כ-25,000 שמות של אזרחי ליטא שהוגלו לברית-המועצות ב-1941: *List of Deportees from Lithuania during the Soviet Occupation, 1941*. ב-1972 הופיע כרך חדש ושמו: *A Register of Deported Lithuanians*. אסף את השמות וההדיר ל' קרוליס (Kerulis). בדברי המבוא שכתב ד"ר וו' ס' וארדיס (V. S. Vardys) מודגש, שהטרור הסובייטי לא פסח גם על מיעוטים בליטא, ועל כן ניתן למצוא ברשימה המובאת בספר שמות של יהודים, פולנים, רוסים ושמות אחרים.

בעיתון הליטאי בקנדה, אורות המולדת, מס' 12 מ-18.3.1982, התפרסם תרגום ממאמרו של דב לזין: 'מושבה של דייגים יהודים ליד הקוטב', מתוך: עת-מול, כרך ז, גליון 1 (39), ספטמבר 1981, עמ' 14—15. לנושא גורלם של 5,000 יהודי לאטביה בסיביר מוקדש מקום ניכר יחסית בחיבורו של לאיינש (הערה 4, לעיל), עמ' 8—10: עם זאת הוא מתפלמס עם מנדל בובה (Bobe) ואחרים על אופן הצגתו של נושא זה בספר יהדות לאטביה.

באשר ליהודים אסטונים שגורשו לסיביר, מאשר החוקר טנה פרמינג (הערה 5, לעיל) את קביעתם של חוקרים יהודים, שמספרם הכללי של המגורשים היהודים היה כ-600.

טוריוגראפיה — בינתיים עולם כמנהגו נוהג, ומנהלי הפולמוס העיקריים הם עדיין מהחוגים הקרובים של משתפי הפעולה או מגיניהם. עבורם, הנרשא הסובייטי-קומוניסטי הוא אמצעי טאקטי להסטת הוויכוח ממידת אשמתם של האזרחים הבאלטיים ברצח יהודים וכן לקידום עניינם הפוליטי, שהוא החזרת העצמאות למדינותיהם, שהן כיום רפוב-ליקות סובייטיות לכל דבר.